

C H R I S T O S
YANNARAS

LIBERTATEA MORALEI

Traducere de
MIHAI CANTUNIARI

Cartea a apărut
cu binecuvântarea Î.P.S. NICOLAE,
Mitropolitul Banatului

A N A S T A S I A

Capitolul I

<i>Măștile moralei și morala persoanei</i>	7
1. <i>etică autoritară și etică convențională</i>	7
2. <i>Morala și ființa omului</i>	8
3. <i>Libertatea moralei</i>	9
4. <i>Morala – etosul – comuniunii treimice</i>	10
5. <i>Morala omului „după chipul” lui Dumnezeu</i>	13
6. <i>Persoană și individ</i>	16
7. <i>Neștiința asupra adevărului persoanei și concepția juridică despre morală</i>	19

Capitolul II

<i>Păcatul: eșec existențial</i>	23
8. <i>Căderea, de la viață la supraviețuire</i>	25
9. <i>Perpetuarea căderii</i>	25
10. <i>„Alterarea” existențială a naturii</i>	28
11. <i>Dincolo de bine și de rău</i>	31
12. <i>Complexul psihologic de vinovăție</i>	33
13. <i>Dinamica pocăinței</i>	35
14. <i>Fierbintea căutare a libertății</i>	37
15. <i>Înfruntarea dintre libertate și iubire</i>	40
16. <i>„Evanghelia” speranței</i>	42

Capitolul III

<i>Refuzul evanghelic al eticii individuale</i>	45
---	----

17. <i>Sfânta Scriptură și evenimentul Bisericii</i>	45
18. <i>„O nouă făptură, în Hristos”</i>	47
19. <i>Legea, manifestare a adevărului și cale a vieții</i>	49
20. <i>Împlinirea Legii, sau iubirea</i>	52
21. <i>Răsturnarea evanghelică a valorilor convenționale</i>	54
22. <i>Naștere din nou și represiuni etice</i>	58

Capitolul IV

<i>Un exemplu istoric: provocarea „nebuniilor întru Hristos”</i>	61
--	----

23. <i>Batjocorirea lumii</i>	61
24. <i>Asumarea vinii străine</i>	63
25. <i>Desăvârșita lepădare de sine</i>	66
26. <i>Libertatea nelimitată</i>	70

Capitolul V

<i>Morala bisericii: morală liturgică</i>	73
---	----

27. <i>Fidelitatea față de real</i>	73
28. <i>Manifestarea adevărului dumnezeiesc în morala umană</i>	74
29. <i>Strângerea la un loc a celor risipiți</i>	77

30. *Împlinirea euharistică a Noului Testament*80
 31. *Dimensiunea cosmologică a moralei liturgice*82

Capitolul VI

Morala împărătească, preotească și profetică a Euharistiei .87

32. *Dinamica Euharistiei*87
 33. *Folosirea euharistică a lumii*88
 34. *Împlinirea rațiunii – a „logosului” – lumii*90
 35. *Experiența sensibilă a mântuirii*92
 36. *Morala împărătească*95
 37. *Morala preotească*97
 38. *Oficierea vieții și deosebirea sexelor*98
 39. *Morala profetică*102
 40. *„Adunarea sărbătorească a întâilor născuți”*106

Capitolul VII

Asceză eclezială și virtute individuală109

41. *Asceza, un eveniment eclezial*109
 42. *Refuzul dualismului*111
 43. *Refuzul individualității*112
 44. *Ceea ce este imposibil din punct de vedere natural și posibil harismatic*113

45. Neglijarea ascezei, îndepărtare de adevăr115
 46. „Cunoașterea în trup”116

Capitolul VIII

- Pietismul, o erezie în cadrul eclezologiei119

47. Coordonatele istorice119
 48. Coordonatele teologice125
 49. Alienarea etică a mântuirii131
 50. Asimilarea etică a ereziilor132
 51. „Civilizația” individualistă a pietismului134

Capitolul IX

- Caracterul etic al sfintelor taine141

52. Plenitudinea sacramentală a vieții141
 53. Nașterea prin botez143
 54. Miruirea înfierii împărătești146
 55. Desăvârșirea personală a transformării naturale ..148
 56. Pocăința, transformare a morții în înviere150
 57. Alienarea juridică a pocăinței155
 58. Instituția paternității spirituale162
 59. Căsătoria și „puterea iubitoare” a naturii162
 60. Taina „iubirii celei adevărate”167

61. *Caracterul ascetic al căsătoriei*171
 62. *Criza instituției căsătoriei*176

Capitolul X

- Canoanele ecleziastice și definiția limitelor vieții*181

63. *Biserica și Legea*181
 64. *Regula martiriului și mărturia canoanelor*186
 65. *Regula ascezei și calea ascetică a canoanelor*187
 66. *Distincția dintre perpetuarea naturală
 și regenerarea personală*192
 67. *Juridismul canoanelor*198
 68. *Codificarea canoanelor*200

Capitolul XI

- Dimensiunea istorică și socială a moralei bisericii*205

69. *Problema „eficacității” etice*205
 70. *Incapacitatea etică a virtuții individuale*207
 71. *Dimensiunea totalitară a Eticii obiective*211
 72. *Prețul viziunilor „fericirii generale”*215
 73. *Evenimentul ontologic și săvârșirea existențială
 a comuniunii*223
 74. *Dinamica socială a pocăinței*226

- 75. *Originea euharistică a transformărilor sociale*228
- 76. *Manifestarea culturală
a moralei sociale a Euharistiei*231
- 77. *Unicul program: reconstituirea parohiei*236

Capitolul XII

Morala artei liturgice243

- 78. *Cult, artă și tehnică*243
- 79. *Calea ascetică a artei și arta ascezei*246
- 80. *Morala arhitecturii antice grecești
și a arhitecturii gotice*249
- 81. *Morala tehnicii în edificiul bizantin*258
- 82. *„Naturalismul” religios*266
- 83. *„Trecerea” iconografică la ipostasul persoanei*269
- 84. *Ultima speranță*276

Concluzie

Morala libertății281

Măștile moralei și morala persoanei

1. Etică autoritară și etică convențională

În limbajul civilizației moderne – felul în care trăim noi azi –, *morala* înseamnă o măsură obiectivă care permite atribuirea unei valori caracterului individual sau comportamentului individual. Ea este legată din punct de vedere intelectual de categoriile sociale de bine sau rău și reprezintă relația individului social cu o datorie obiectivă, cu un „cum trebuie” care se eșalonează în „virtuți” parțiale. Caracterul *moral* al fiecărui om îi atribuie acestuia o valoare obiectivă bazată pe scara virtuților admisă de întreaga societate.

Această scară a virtuților sau a valorilor care determină *morala* individuală este nucleul sau rezultatul unei viziuni mai generale și al unei interpretări – religioasă, filozofică ori chiar rațional științifică – ale problemelor comportării individului social. Numim „Etică” – este termenul consacrat – acest fel de a te ocupa sistematic de problemele raportate la „ethos”, la *morala* umană. Etica poate decurge dintr-o viziune filozofică și dintr-o interpretare a *moralei* umane, sau poate fi rezultatul unei anumite legislații religioase care definește comportamentul oamenilor. Mai poate fi și o știință – o ramură a așa-numitelor „științe umaniste” – ce caută să definească scara de valori cea mai aptă a organiza cât mai bine conviețuirea socială.

Indiferent de originea ei filozofică, religioasă sau științifică, Etica, pentru a se transforma în acțiune și în regulă comportamentală a unui ansamblu social, trebuie să aibă suporturi și presupoziii de aplicare obiectivă. Se pare că aceste suporturi

și presupoziiții de aplicare sunt în număr de două: autoritatea, sau convenția.

În principiu, doar o autoritate foarte înaltă și infailibilă – deci divină – poate defini și impune o regulă generală de comportament uman, pe deasupra oricărei posibilități de contestare. Cea mai înaltă autoritate poate fi din punct de vedere religios sau mitic „divină”. De aceea ea poate fi reprezentată de conducerea unui partid ori de „principiul” impersonal al puterii statale.

Dacă respingem autoritatea, suntem obligați să acceptăm caracterul convențional al Eticii sociale. Regulile de comportament și de afirmare ale caracterelor individuale decurg atunci dintr-un acord-convenție conștient sau cutumier. Acceptăm, din rațiuni de utilitate, concepțiile despre bine și rău apărute în urma unor împrejurări, sau consacrate de experiență. Și ne străduim continuu să le îmbunătățim cercetând, cu ajutorul filozofiei ori al științei, fenomenele comportamentului social.

2. Morala și ființa omului

Este limpede că Etica, așa cum tocmai am descris-o, separă *morala* omului de adevărul lui existențial și de identitatea ființei lui, adică de ceea ce *este* în mod fundamental omul, înainte de a fi implicat într-un sistem de valori sociale și obiective. Așadar Etica lasă în afara propriului ei domeniu problema *ontologică*, a adevărului și realității existenței umane, chestiunea asupra a ce *este* realmente omul, indiferent de ceea ce *trebuie* să fie și de raportarea lui la acest *trebuie*. Individualitatea umană are ea oare o fundamentare ontologică, de viață și de libertate, dincolo de spațiu și timp? Are oare o identitate fundamentală, *un fel de-a fi* care să fie unic, neasemănător, irepetabil, precedând și definind caracterul și comportamentul? Sau ea e doar un *epifenomen* trecător, modelat de condițiile biologice, psihologice și istorice care o definesc obligatoriu

(și atunci nu putem reuși decât să „ameliorăm” caracterul și comportamentul, recurgând la o legislație utilitară)?

Dacă am cădea însă de acord că *morala* nu este decât adaptarea omului la o legislație autoritară sau convențională, atunci Etica ar fi alibiul folosit de acesta ca să escamoteze problema-i existențială. Prin urmare, omul recurge la Etică – religioasă, filozofică, ori chiar politică – mascând sub scopuri ideale și mitificate tragedia propriei lui existențe biologice supuse morții: el poartă o mască comportamentală, luată de la autorități ideologice sau partizane, spre a evada din ființa-i proprie și din întrebările cu care ea îl asaltează.

3. Libertatea moralei

În perspectiva Bisericii creștine și, concret, în tradiția eclezială a Răsăritului ortodox, problema *moralei* umane s-a identificat întotdeauna cu adevărul existențial al omului. *Morala* nu este o măsură obiectivă care să permită atribuirea unei valori caracterului și comportamentului, ci corespondența dinamică a libertății personale cu adevărul și autenticitatea existențiale ale omului. Iar asta pentru că ultima posibilitate a libertății este tocmai acest risc: ca omul să-și renege adevărul și autenticitatea existențiale, să-și alieneze și altereze existența, ființa. *Morala* omului e înainte de orice un eveniment existențial: realizarea dinamică a plinătății existenței și vieții, sau eșecul și alterarea *adevărului* ființei sale.

Altfel spus, *morala* se referă la evenimentul salvării omului: al putinței ca omul să fie salvat, adică mântuit, „teafăr și nevătămat”; să-și realizeze integral posibilitatea existenței și vieții dincolo de spațiu, de timp și de relațiile convenționale; să învingă moartea. După o astfel de mântuire, iar nu după îmbunătățiri convenționale ale caracterului și comportamentului însetează omul, cu o sete de obște, nestinsă. De aceea Biserica nu poate pune problema etică decât pornind de la libertatea

moralei, în afara oricărui sistem formal de valori și a oricărei predeterminări utilitare.

Conform Tradiției ecleziale ortodoxe, definim *morală* studiind adevărul existențial al omului, adică pornind de la întrebarea ontologică: ce este *ființa*? Ce înseamnă că omul *este*? Iar faptul că el este ca *realitate* biologică –, ce legătură are cu *Ființa* însăși, cu posibilitatea definitivă și imuabilă a existenței? Alteritatea individuală a fiecărui om, expresia unică, diferită, nerepetitivă, a structurii lui trupesti, a vorbirii, a gândirii, a capacității sale creatoare și a iubirii lui – face ea oare parte din *ființă*, are un fundament ontologic, ori este doar o singularitate biologică efemeră și accidentală, inexorabil predeterminată de necesitatea „speciei” sau „naturii” omului?

Reiese cu certitudine că nerăspunzând la întrebarea asupra *ființei*, a posibilității existenței de a fi nelimitată și adevărată, nu putem atinge aventura existențială a libertății omului – faptul salvării sau pierderii posibilităților *nelimitate* ale vieții – adică *morală* sa. De aceea, conform Bisericii ortodoxe, pornim de la adevărul *Ființei*, de la sursa și cauza sa – plecăm de la acceptarea revelației lui Dumnezeu, de la adevărul Dumnezeului Însuși – atunci când cercetăm adevărul omului și *morală* lui.

4. *Morală – etosul – comuniunii treimice*

În miezul vieții Bisericii, Dumnezeu se revelează El Însuși ca fundamentul – *ipostasul* – faptul real, al *Ființei*, ca fundament personal al vieții veșnice. Existența personală a lui Dumnezeu recapitulează și epuizează adevărul *Ființei*. Nici Esența, nici Energia lui Dumnezeu nu constituie *Ființa*, ci modul personal al existenței Lui: Dumnezeu ca persoană este *ipostasul* *Ființei*.

Altfel spus, Biserica nu identifică adevărul *Ființei* cu Dumnezeu cauză primă, obiectivă și abstractă, a existenței și a vieții. Dumnezeu nu este nicidecum o *ființă* supremă nedefinită, o Esență impersonală la care nu se poate ajunge decât pe cale

intelectuală sau sentimentală. Dumnezeu nu este nici un „prim Motor”, o Energie oarbă care declanșează mecanismul lumii, și nici o imagine a omului transcendentă și absolutizată, o mărire înfintă a proprietăților individuale sau a exigențelor psihologice ale existenței omenești. Biserica are experiența lui Dumnezeu care se revelează în istorie ca existență, alteritate și libertate personale. Dumnezeu este Persoană și dialoghează cu omul „față către față, cum ar grăi cineva cu prietenul său” (Ieșirea 33, 11).

Și tocmai pentru că este existență personală – cu totul diferită și nicidecum condiționată de esența și natura ei –, Dumnezeu constituie Ființa, este *ipostasul* Ființei. Când Moise cere identitatea Dumnezeului căruia îi va anunța voile dinaintea fiilor lui Israel, primește următorul răspuns: „*Eu sînt Cel ce sînt*” (Ieșirea 3, 14). Dumnezeu identifică adevărul existenței, realitatea Ființei, cu *ipostasul* Său personal. Deci nu Esența sau natura divine sunt cele ce preced sau au întâietate ca realități ontologice, definind existența personală a lui Dumnezeu. Ființa lui Dumnezeu nu constituie un dat ontologic precedând alteritatea și libertatea divine personale. Însă ipostasul personal al lui Dumnezeu – alteritatea și libertatea Lui – este cel care recapitulează și epuizează ființa. „Răspunzându-i lui Moise, Dumnezeu nu-i spune „Eu sînt Esența”, ci „Eu sînt Cel ce sînt”. Aceasta întrucât Cel ce este nu derivă din Esență, ci dimpotrivă Esența se trage din Cel ce este. El, Cel care este, a conceput în sinea-I ființa în întregime.”¹

Identificarea Ființei cu existența personală a lui Dumnezeu (identificare cu imense consecințe pentru adevărul omului și al moralei umane) explică revelația Dumnezeului Bisericii: Dumnezeu totodată *unul și treimic*. Dumnezeu Unul nu este o

¹ Grigorie PALAMAS, *Défense des Saints Hésychastes* [vezi *Scrieri în apărarea isihasmului* în traducerea Pr. Prof. Dumitru Stăniloae] 3, 2-12. Ediția Christou, vol. I, Tesalonic 1962, p. 666. Vezi și Ch. YANNARAS, *La Personne et l'Eros* [în traducere românească a apărut la Editura „Anastasia”], Eseu teologic de ontologie, Atena (Ediția Papazissis) 1976, par. 85.